

EL TEMPS

Vint-i-cinc anys després, demanar-se si la transició fou reforma o ruptura no té un interès historiogràfic rellevant, encara que sí, indubtablement, mediàtic. Avui podem dir que la transició fou l'entesa entre els sectors amb més voluntat de supervivència política i econòmica del franquisme i l'oposició democràtica. En suma, fou un punt de trobada entre franquistes i antifranquistes, és a dir, una reforma sense ruptura tot i que el punt d'arribada, l'estat de dret i democràtic, representa una profunda ruptura amb el punt de partida. Així doncs, mitjançant una reforma pactada, la dictadura es dissol i dona pas a un nou marc jurídic que culmina en les eleccions al Parlament espanyol i l'establiment de la Generalitat provisional (1977), la redacció d'una Constitució consensuada entre les diferents forces polítiques (1978) i l'aprovació dels Estatuts d'Autonomia de Catalunya i Euskadi (1979), del País Valencià (1982), Balears (1983) i de la resta de comunitats entre 1981 (Galícia) i 1983 (Castella i Lleó). El preu fou, però, l'amnèsia, l'oblit del passat. Només així, es deia, era possible la reconciliació entre els que havien patit la repressió i els que l'executaven, entre les víctimes i els botxins. Un preu, sens dubte, massa elevat.

La transició. El procés conegut com la transició va ser, fonamentalment, un període d'acceleració històrica, en què passaren moltes coses transcendents en molt

Reforma o ruptura?

La transició fou un punt de trobada per aconseguir molt però a un preu, l'oblit, sens dubte massa elevat.

Text d'Antoni Segura i Mas.

poc temps. Això no passava des de la Segona República. En la transició, i considerant el període més decisiu des del nomenament d'Adolfo Suárez com a cap de Govern (juliol de 1976) a les eleccions al Parlament espanyol (juny 1977), es produeix el desmantellament de les institucions franquistes; la legalització dels partits; l'amnistia política; els embats violents de l'extrema dreta, d'ETA i dels GRAPO; la celebració d'eleccions democràtiques amb victòria de la UCD.

La lluita contra la dictadura s'organitzà en acabar la Guerra Civil, però no assolí la mateixa intensitat arreu de l'estat. D'una banda, l'esquerra es trobava més ben articulada en les grans concentracions industrials (Catalunya, País Basc i Astúries), a la capital de l'estat i en algunes comarques de l'Espanya latifundista (Andalusia). De l'altra, a Catalunya i Euskadi, la pèrdua de les llibertats individuals i democràtiques fou indissociable de la pèrdua de les llibertats nacionals. A Catalunya, el fet nacional es convertí en patrimoni polític col·lectiu de tota l'oposició democràtica al franquisme, de tal manera que l'Assemblea de Catalunya, el primer organisme unitari de l'oposició, fou creat el 7 de novembre de 1971; mentre que, a Espanya, el primer organisme unitari, Coordinación Democrática (la Platajunta), no aparegué fins el març de 1976.

El 22 de juny de 1976 s'iniciava al Palau Blaugrana el Congrés Constituent del PSC-C amb el primer gran míting polític posterior a la Guerra Civil. Un mes després, el 29 de juliol, se celebrava al Palau d'Esports el primer míting autoritzat de l'Assemblea de Catalunya, i el 4 de juliol havia començat la Marxa per la Llibertat sota el lema "Poble Català, posa't a caminar". La tarda de l'Onze de Setembre de 1976, a Sant Boi, localitat on va morir Rafael Casanova, unes cent mil persones participaven en la primera Diada Nacional de Catalunya autoritzada. Aquell mateix se-

EL TEMPS

tembre, el Govern d'Adolfo Suárez feia públic el Projecte de Llei per a la reforma política, que establia la convocatòria d'eleccions per sufragi universal, directe i secret al Congrés i al Senat abans del 30 de juny de 1977. Finalment, les Corts franquistes aprovaren la llei i es fixà la data del 15 de desembre per a la celebració del referèndum sobre la reforma política. Havia triomfat el "*De la ley a la ley, pasando por la ley*" que propugnava Torcuato Fernández de Miranda. Es complia, per tant, amb la legalitat vigent heretada de la dictadura; però s'invertia l'ordre dels factors de les propostes rupturistes, ja que primer serien el referèndum i les eleccions i després l'elaboració de la Constitució. L'oposició era massa feble per imposar la ruptura i es trobà atrapada entre el desig de no fer encallar la reforma i la recança de renunciar als seus plantejaments; la seva posició oscil·là entre demanar, sense gaire insistència, una abstenció activa (socialistes i comunistes) o acceptar implícitament el triomf del Sí (democristians, liberals i socialdemòcrates). El resultat fou el previsible: una participació del 77,7% (amb percentatges una mica més baixos a Catalunya i Galícia i una forta abstenció al País Basc) i un 94,1% de vots favorables a la reforma política.

La Llei de Reforma Política obrí les portes a la legalització dels partits, però, també a un període d'incertesa i de violència. Abans d'acabar l'any, Santiago Carrillo, secretari general del PCE, tornava a Espanya, el Govern suprimia el Tribunal de Orden Público (TOP), que durant tretze anys havia estat un dels mecanismes de repressió més efectius de la dictadura, i Suárez iniciava una primera ronda de converses amb l'oposició. Al mateix temps, el país vivia una escomesa violenta contra el procés de transició: 11 de desembre, els GRAPO segresten Antonio María de Oriol, president del Consell d'Estat, membre del Consell del Regne i representant del sector més immobiliari del franquisme (el búnquer) i del poder econòmic; 23 de gener, l'extrema dreta assassina un estudiant que es manifestava en favor de l'amnistia; l'endemà, un escamot de l'ultradreta mata cinc persones en un despatx laborista vinculat al PCE del carrer Atocha de Madrid i els GRAPO segresten el president del Consell Suprem de Justícia Militar, el tinent general Villaescusa; 28 de gener, els GRAPO assassinen dos policies i un guàrdia civil a Madrid; 11 de febrer, la policia allibera Oriol i Villaescusa i els GRAPO maten un inspector de policia. Van ser dos mesos durs, perquè els franquistes conservaven tots els ressorts del poder, inclòs l'alt comandament de les forces armades, i la violència podia justificar un cop d'estat.

A mitjan febrer, la tensió disminuí i el Govern aprofità (17 de març) per ampliar l'amnistia concedida el juliol de 1976, tot i que els militars de la UMD mai han pogut tornar a l'exèrcit. Restava pendent la qüestió de la legalització del PCE, que xo-

Les parets dels carrers van servir de reflex fidedigne dels anhels que despertava el que ara es coneix com a transició. Unes esperances que, en molts casos, quedarien incomplertes.

cava amb les reticències dels alts comandaments de l'exèrcit –formats en la Guerra Civil. El 9 d'abril de 1977 (Dissabte Sant), de manera gairebé clandestina (molts ministres no coneixien la decisió), Suárez procedí a la legalització del PCE. La decisió fou mal rebuda a les forces armades i s'estigué molt a prop d'un cop d'estat militar. S'havia superat, però, la prova de foc i el camí per a les primeres eleccions democràtiques semblava desbrossat, incloses les qüestions de detall: el PCE acceptà la monarquia i la bandera monàrquica i es legalitzaren tots els partits, excepte ERC i altres partits de l'extrema esquerra, que no foren legalitzats fins després de les eleccions.

Eleccions. El 15 de juny de 1977 tenien lloc les eleccions al Parlament espanyol. El record de la Guerra Civil, el carisma de Suárez, la proporcionalitat corregida del sistema electoral i el mínim de 3 diputats per província donaren una clara victòria al partit del govern, tot i que no obtingué la majoria absoluta. Els resultats recompensaren, sens dubte, l'esforç polític de Suárez per fer la travessia des de la dictadura fins a l'estat de dret i democràtic i posaren fi definitivament al somni rupturista. Les eleccions de 1977 foren, també, el triomf d'una generació de polítics (Suárez, González, Carrillo, Pujol, Fernández Ordóñez, Martín Villa, Garrigues...) capaços de vèncer les diferències ideològiques i posar-se d'acord per trobar una sortida consensuada a la dictadura.

A Catalunya, l'opció política més votada fou la dels Socialistes de Catalunya, seguida del PSUC i del Pacte Democràtic per Catalunya, mentre la UCD havia de conformar-se amb el quart lloc. Més de la meitat dels electors catalans votaren opcions d'esquerres i més de les tres quartes parts opcions que defensaven el restabliment de les institucions d'autogovern i l'Estatut de 1932. El component diferencial es mantenia en peu. Al País Valencià triomfà el PSOE, seguit a curta distància per la UCD. Els dos partits majoritaris acapararen les dues terceres parts dels vots i deixaren pas a un sistema de bipartidisme imperfecte en què la resta de formacions polítiques tenien una representació molt minoritària o no arribaven al llindar del 3% (cas del socialisme nacionalista). A Balears, en canvi, la UCD va treure més del 50% dels vots i més que duplicava en vots al PSOE, mentre que la Unitat Socialista (coalició de to nacionalista) n'aconseguia el 5%, una mica més que el PCE i el nacionalisme centrista. Tanmateix, la comunió cultural i lingüística dels Països Catalans es mantenia viva, tot i que el nou marc juridicoconstitucional no hi jugava a favor, perquè prohibia qualsevol tipus de federació o col·laboració política entre comunitats. Les polítiques de les respectives comunitats i l'acció del Govern de Madrid i dels partits estatals afebliren aquesta comunió a mesura que avançava la dècada dels vuitanta.

Una reunió clandestina de l'Assemblea de Catalunya. A la primera fila, al centre de la imatge Josep Benet; i, al seu costat, Jordi Carbonell, Xavier Folch i Rafael Ribó. A la taula hi ha Miquel Sellarès i Pere Portabella.

TINA BAGUÉ

Intel·lectual català, socialista i independentista; així es defineix l'actual president d'ERC, Jordi Carbonell i Ballester (1924). Participà intensament en la lluita clandestina contra el franquisme en organitzacions com el Front Universitari i l'Assemblea de Catalunya. Fidel a la lluita per la independència, el van detenir pel seu activisme i el van empresonar l'octubre del 1973. L'Onze de Setembre de 1976 va reivindicar l'autodeterminació dels Països Catalans davant 100.000 persones a Sant Boi de Llobregat.

—L'any 1976, va ser un punt d'inflexió?

—Teòricament aquell any canviaven moltes coses, però continuàvem tenint un país controlat pels successors del

general Franco i continuaven les repressions amb duresa. Tot i el canvi de Govern el juliol, encara no hi havia cap de les modificacions que després van conduir a la reforma. No hi havia Llei de Reforma Política, no hi havia hagut eleccions i Tarradellas continuava essent president de la Generalitat a l'exili. Hi havia pressió de les forces polítiques, pressió popular i pressió internacional reclamant la fi de l'aïllament. Però també hi havia una pressió interior del sector més dur del règim que volia aguantar amb força el franquisme en les seves formes més pures.

—Què van representar la reforma de les Corts i el referèndum per als Països Catalans?

—Van significar sobretot la pèrdua

“La transició començà l'Onze de Setembre a Sant Boi”

Jordi Carbonell i Ballester (1924) és el president d'Esquerra Republicana de Catalunya (ERC).

Avui, com fa 25 anys, es defineix com a intel·lectual català, socialista i independentista.

Una entrevista de Gemma Aguilera.

de l'oportunitat de fer un salt real en l'autonomia, fins i tot potser l'opció real d'aconseguir la independència. No sé si l'haguéssim aconseguida, però sí que es podia haver avançat molt en l'autonomia política. Ara tenim simplement una autonomia administrativa que es va degradant i desfent constantment. Si vam guanyar alguna cosa, va ser una certa llibertat; per exemple, ara no anem a la presó per contestar en català. Però aquesta escassa llibertat només ens permetia aguantar un cert temps. En aquell moment el poder va tergiversar la situació de tal manera que no podíem reprendre la tensió política necessària per sobreviure.

—El 1976 marcarà el final de les utopies esquerranes i nacionalistes?

—Adolfo Suárez va tenir l'habilitat de reconduir una situació difícil per la sortida del franquisme, cap allà on els convenia, i de fer veure que ens havien donat més del que nosaltres havíem demanat. En aquest sentit sí que hi va haver un desistiment, un afluijament, però en cap cas no va haver-hi una crisi conceptual, perquè el nacionalisme d'esquerrres continuava viu. En tot cas, el fracàs relatiu del concepte de Països Catalans va ser conseqüència de la política de la UCD, que va reorganitzar el poder espanyol aprofitant-se cada vegada més del seu ascens. A més, la Constitució va prohibir la federació, un dels drets que reivindicàvem aleshores.

—Una prohibició pensant clarament en els Països Catalans i acceptada també per nacionalistes catalans que van participar en el redactat. Com ho valora?

—Els catalans que van intervenir en el redactat de la Constitució no entren dins del concepte de nacionalisme que jo tinc. En tot cas, es van equivocar i van aflijar quan no ho havien de fer, no van saber aguantar la tensió que requeria el moment i van tenir por de sortir-ne perdent, es van conformar amb poca cosa.

—L'oposició va ser potser excessivament prudent i va renunciar a massa coses?

—A Europa hi havia un ambient molt poc favorable al franquisme i l'estabilitat política del règim en aquells moments no era consolidada. Si haguéssim pressionat veritablement i no haguéssim abandonat la presència al carrer, les negociacions haurien tingut un altre caire. No es va negociar bé, i ho diu la gent que va negociar. I això s'explica per una raó. En aquest país no hi havia tradició de negociar amb duresa amb un enemic perillós, i en canvi l'enemic estava acostumat a actuar amb duresa. Sense aquesta tensió política va passar el que va passar, que es van acabar imposant les condicions i els que negociaven per nosaltres es van conformar amb menys perquè no els interessava tornar endarrere. Els nostres negocia-

TINA BAGUE

dors van tenir por, i allò no va funcionar. La prova és com està anant ara.

—L'Onze de Setembre de 1976 va tenir una significació especial...

—Per als Països Catalans és claríssim, aquell va ser un dia d'afirmació popular i nacional. Però sens dubte el més important és que amb aquell acte a Sant Boi, davant de 100.000 persones es va reivindicar el dret d'autodeterminació del poble català. La reivindicació d'aquell Onze de Setembre, la més important que hi havia hagut des del punt de vista polític en aquest pa-

ís des de l'any 1939, va ser un acte que va marcar no solament la política catalana, sinó l'espanyola, perquè a ells els va obligar a pensar que no podien de cap manera deixar de concedir una autonomia. Aquell dia va ser un triomf de la democràcia i de l'esperit d'afirmació nacional dels Països Catalans, vam fer front a la muralla del franquisme, de la repressió, de l'autoritarisme i de la negació de la modernitat. I és en aquest sentit que penso que el procés de la transició començava amb aquell acte rupturista a Sant

Boi i la reacció social tan positiva que va generar.

—Però després de la diada va tornar la calma política...

—Aquest va ser l'error. La primera embranzida de l'Onze de Setembre del 1976 no va anar seguida de la tensió que requeria. Si hi hagués hagut la tensió política que hi havia a l'acte, a la dreta espanyola no li hagués estat possible d'anar reconquerint gradualment la seva força i la seva cohesió.

—Com era la lluita política dels Països Catalans en la clandestinitat?

—Des de la clandestinitat el treball conjunt dels Països Catalans es limitava a alguns contactes i a una certa coordinació orgànica que es va materialitzar el 1976. Catalunya va ser molt més activa que les Balears i el País Valencià, era una oposició molt organitzada. La caputxinada del 1966, la creació el 1969 de la Coordinadora de Forces Polítiques de Catalunya, formada per ERC, el Front Nacional, el moviment socialista, el PSUC i Unió Democràtica, l'Assemblea de Montserrat el desembre de 1970 i la creació el novembre de 1971 de l'Assemblea de Catalunya van donar cohesió a la lluita política i van permetre una penetració ràpida en el teixit social. La feina a la clandestinitat no era només una tasca dels partits polítics d'aquell moment, sinó d'organitzacions territorials, d'assemblees professionals i d'intel·lectuals.

—Però el PSUC es va oposar a la celebració d'una reunió a Mallorca de representants de les forces oposidores als Països Catalans. Existia realment unitat d'acció?

—El concepte de Països Catalans era acceptat per l'oposició política clandestina i pels intel·lectuals més significatius. Tots teníem clar que la realitat dels Països Catalans és una realitat geogràfica, històrica, cultural i lingüística agredida per la península. El PSUC es va oposar inicialment a la celebració d'una conferència de representants dels Països Catalans, a Cura, que proposava l'Assemblea de Catalunya. Finalment, l'Assemblea de Catalunya i membres del PSUC ens vam reunir amb els representants

del Consell Democràtic del País Valencià i representants d'organitzacions polítiques i persones significatives de Mallorca.

—Es va arribar a cap acord?

—De fet, a Cura el febrer de 1976 es va viure un moment històric, perquè la conferència es va convertir en una reunió de coordinació política dels Països Catalans, la primera en la història moderna.

—Però no es van consensuar accions conjuntes...

—Que Catalunya, les Balears i el País Valencià actuessin conjuntament com a forces polítiques d'oposició era gairebé impossible, i no pas per manca de voluntat, sinó d'infraestructures. Al País Valencià hi havia el Consell Democràtic, però a les Balears no es va arribar a constituir cap plataforma. La conjuntura no permetia tampoc una organització potent en la clandestinitat, havíem de treballar de dia i conspirar de nit.

—I amb la resta de l'estat?

—A la resta de l'estat tampoc no hi havia cap plataforma unitària d'oposició, si bé és cert que en el darrer moment va aparèixer la Junta Democràtica de España, després els socialistes, i els democratacristians van crear la Plataforma Democràtica. Tot i que es van celebrar reunions clandestines a Madrid amb representants de tot l'estat, mai no es va arribar a cap acord concret.

—Quina va ser l'aportació de la burgesia catalana com a bloc polític i social durant la transició?

—Tret d'algunes excepcions lloables, que han contribuït a la transformació social i al manteniment i desenvolupament de la cultura, la burgesia catalana s'ha dedicat a seguir el corrent i prou. En algunes ocasions ha empitjorat la situació. Com a bloc polític ja va demostrar que no tenia cap futur.

—Què en pensa, del paper del rei Joan Carles en tot el procés?

—El rei diu que Franco ha marcat una època i que el recordarà sempre i el tindrà com un referent. Cert, ni el rei ni Franco van ser elegits democràticament. Quin pot ser el paper d'algú

en un procés de transició democràtica que no ha estat triat democràticament?

—Va existir una generació política exclusiva de la transició?

—És evident que hi ha un esgotament del concepte i de l'actuació política de la transició. Molts polítics van actuar per pragmatisme moguts pels interessos, sense un projecte ideològic. I el resultat és el moment actual, el fracàs del procés.

—Fèlix Pons, que va ser president del Congrés, va afirmar que la transició política era una conseqüència lògica de la transició econòmica, demogràfica i social que va viure Espanya des dels anys 50. Hi està d'acord?

—Oblida un factor clau sense el qual no hi hauria transició política, el paper que ha representat la lluita activa en la clandestinitat. Els canvis econòmics i demogràfics hi influeixen, però aquestes transformacions es gesten des de dins de la societat. El franquisme va intentar destruir Catalunya econòmicament i socialment, però no se'n va sortir, perquè el país té molta capacitat de resistència i de recuperació.

—Quin cost ha tingut la transició per als Països Catalans?

—Moltes renúncies per a nosaltres i moltes oportunitats per a la dreta espanyola. La transició és sinònim de la claudicació que ha portat a donar l'oportunitat a la dreta espanyola més reaccionària i més arcaica, que és la que mana en aquests moments. I aquest impàs autonòmic, econòmic, polític, cultural, lingüístic en què ens trobem en aquest moment és el resultat d'un procés que tothom sap que ha fracassat.

—Creu que la generació política actual és més conservadora que la de la transició?

—Moltíssim més. Assistim al reagrupament de l'Espanya de dretes eterna, reaccionària. Això és el que representa el PP i ja no poden anar més enllà.

—25 anys després de la reforma, té vostè la sensació que continuen al Govern els silencis i els pactes implícits?

—Sí, és evident.

EL TEMPS

Impulsats per una prematura vocació europea, els gironins de l'any 785 es van escapolir de la dominació dels àrabs i es van lliurar voluntàriament a Carlemany. Amb el temps, l'emperador de la barba florida esdevindria un mite de la ciutat: es va donar el seu nom a monuments i objectes encara visibles avui, com la torre de la catedral romànica o la cadira episcopal de la Seu. També es pot veure l'estàtua anomenada de Sant Carlemany –en realitat, el rei Pere III–, perquè l'emperador va ser venerat oficialment com a tal, amb altar i culte propis, al llarg de més d'un segle.

d'uns 4.500 habitants, s'hi poden llegir els noms sonors dels oficis: del ram tèxtil (paraires, teixidors, drapers, flassaders, vanovers, tintorers, matalassers, brodadors, carders, calçaters, sastres, capellers, boneters, barreters i giponers); del ram del cuir (blanquers, assaonadors, pellissers, sabaters, ataconadors, basters i corretgers); del metall (ferrers, ballesters, panyeters, espasers, argenters, perolers, coltellers, calderers i sivellers); de la construcció (pedrers, fusters, teulers, pintors, corders i esparters). L'activitat tèxtil era la privilegiada: els mercaders de draps i teles havien

La Girona medieval

La riquesa històrica d'una ciutat nascuda amb el comtat de Carlemany, l'emperador de la barba florida, que esdevingué un mite de la ciutat.

Text de Narcís-Jordi Aragó.

Carlemany va crear el comtat de Girona com a fita per a la instauració d'un estat defensiu de les fronteres meridionals de l'imperi franc. Era el nucli inicial de la futura Marca Hispànica; per això Girona va poder ser anomenada la ciutat primogènita de Catalunya. Van passar quasi cent anys abans d'unificar-se els comtats de Barcelona i Girona.

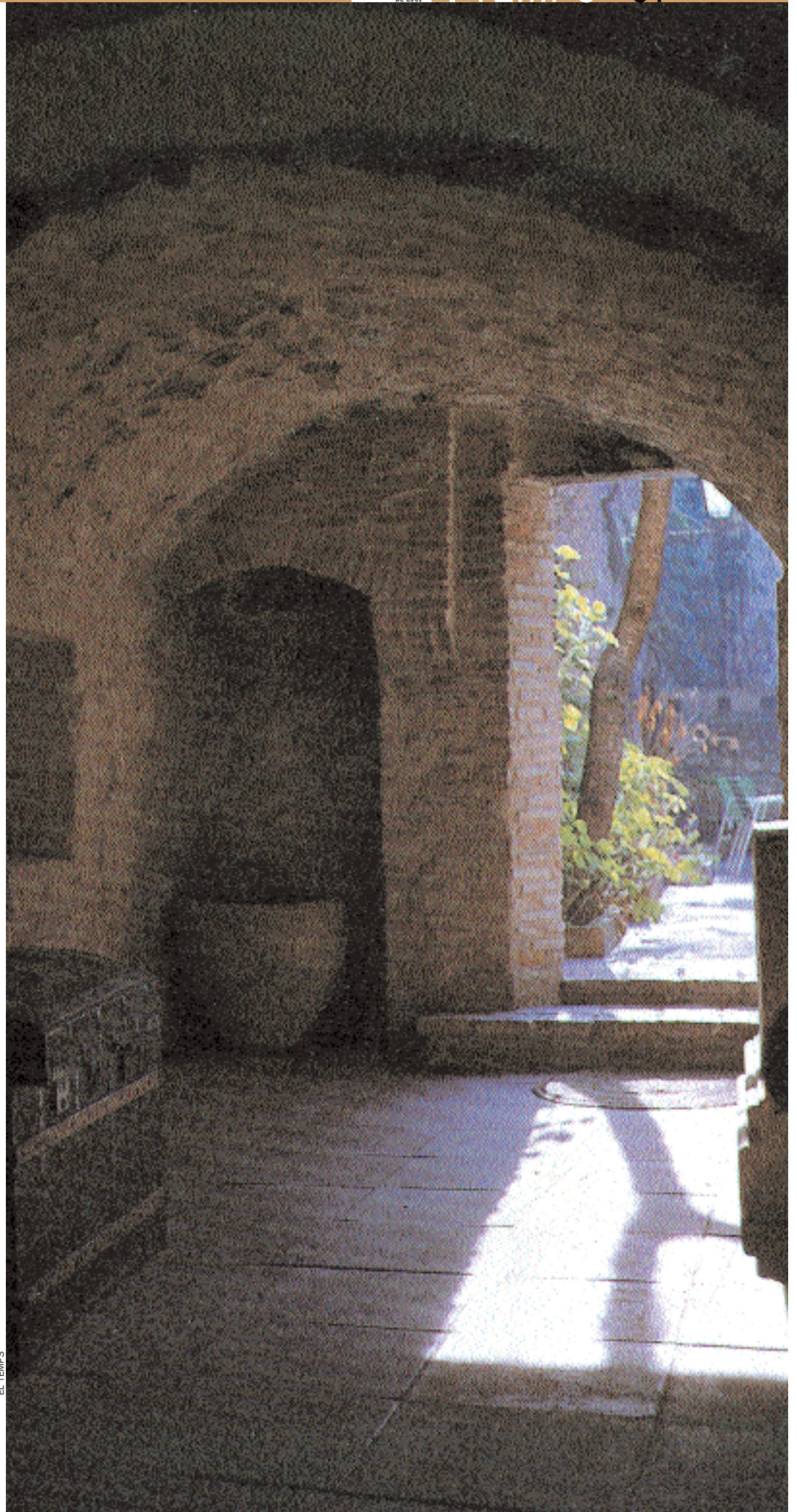
Religió, política i comerç. La Girona comtal, convertida en centre polític, era també la capital del bisbat del seu nom. Els dirigents temporals i els espirituals residien a la ciutat i recaptaven les rendes del seu entorn. Al pla, fora muralla, s'hi conreaven la vinya, el blat i les hortalisses que les dones venien al mercat. Muralla endins, hi florien les petites manufactures, els tallers dels menestrals i els obradors dels artesans. En el cens de 1462, amb una població de mil focs i

establert una xarxa de comunicacions per al comerç. La seva prosperitat es veuria reconeguda i estimulada amb l'establiment del Consolat de Mar.

L'esquema de la ciutat. Des de 1182, per primera vegada a Catalunya, Girona havia disposat d'una rudimentària organització municipal, i des de 1284 s'elegien sis prohoms o jurats, dos per cada estament o mà: la major, dels aristòcrates; la mitjana, de mercaders, metges i notaris; la menor, amb la gent dels oficis. Va ser en aquell moment de plenitud cívica que Bernat Desclot, a la seva gran *Crònica*, va descriure Girona "posada en un socost, riba d'una aigua que ha nom Ter, e murada engir de bon mur". El cronista destacava la presència de l'església de Santa Maria "a sus alt al cap de la ciutat". I era, efectivament, al peu de la catedral que Girona s'havia ar-

ticulat a poc a poc. Adaptada a l'esquerp territori que els romans havien triat pel seu valor estratègic, s'havia anat enfilant pel turó i apareixia com un gran monument de pedra. Segons la visió de Santiago Rusiñol, era com si una pedrera s'hagués anat desmuntant i deixant masses que el temps i el sol haguessin convertit en palaus; que el gotellam de la pluja hi hagués anat dibuixant finestres i cornises i que, finalment, una gran fornall ho hagués cuit tot. Però va ser exactament a l'inrevés: el creixement de la ciutat es va produir de baix a dalt, fruit de l'esforç col·lectiu de generacions successives que la van bastir segons les exigències de cada moment, sense saber ben bé que amb aquell desordre harmònic formaven l'esquema d'una ciutat definitiva.

El romànic i el gòtic. Aquest esquema persisteix intacte en el nucli històric de la Girona actual. Les altes muralles es poden travessar pel portal de Sobreportes, amb dues torres cilíndriques i bessones, i es pot passejar per l'antic camí de ronda de les fortificacions, convertit en un mirador excepcional de la ciutat i del pla. En els carrers nobles s'hi poden veure casals i palaus, propietat de les velles famílies patrícies, mentre que en el teixit espès dels carrers gremials s'hi multipliquen les cases diminutes i les botigues microscòpiques, sovint protegides per voltes d'arcs baixos i feixucs. I, enmig d'aquest laberint urbà, es drecen com a fites decisives els monuments singulars més significatius dels dos estils de l'època. Del romànic, es poden admirar el claustre de la catedral primitiva, l'antiga abadia benedictina de Sant Pere de Galligants, la diminuta església de Sant Nicolau i els anomenats Banys Àrabs, edifici construït a partir de models musulmans per acollir els banys públics erigits per concessió reial. Del gòtic, destaquen la imponent catedral d'una sola nau de 23 metres, la més ampla del seu estil arreu del món; l'església de Sant Feliu, coronada per l'insòlit campanar que Josep Pla confessava portar sempre com una agulla impresa al cor, i el temple i claustre del convent de Sant Domènec, ara destinat a la Universitat de Girona. Tot plegat configura un

conjunt monumental que el mateix Pla definia com un dels més importants –si no el més important– de Catalunya.

L'empremta jueva. Però durant sis segles –entre l'any 890 i el 1492–, Girona va viure una doble vida. Arran mateix dels grans temples cristians s'hi va consolidar el call jueu, poblat inicialment per una vintena de famílies i que arribaria a tenir un miler d'habitants, la comunitat hebrea més nombrosa de Catalunya després de la de Barcelona. Fins que van ser expulsats de la península, els jueus van viure en el cor del barri vell gironí com en un microcosmos. A estones perseguits i a estones tolerats, però sempre marginats malgrat la protecció reial, van ocupar la complicada trama de carrerons esglaonats i inversemblants que en algunes èpoques restaven tancats amb pany i clau. Des d'aquests racons grisos i humits, van exercir una vasta influència a través de l'Escola Cabalística, la primera formada a la península Ibèrica i amb un prestigi reconegut arreu. També de tot això en resten notables vestigis: són visibles, en part, els llocs on van viure episodis cruentos del seu destí col·lectiu i on van escriure pàgines cabdals per a la història del pensament del seu temps. També es poden contemplar les esteles funeràries del seu cementiri, una de les col·leccions de tombes hebrees més importants d'Europa.

Els noms i les obres. Caldria parlar encara, potser, dels noms propis de la Girona medieval, amb la seva dramàtica

alternança d'ombres i de clarors: la reina Joana, refugiada a la ciutat amb el príncep Ferran, el futur rei Catòlic; el bisbe Joan Margarit, futur cardenal a Roma; el filòsof Bonastruc ça Porta, gran rabí de Catalunya; Nicolau Eimeric, inquisidor general; l'humanista Francesc Eiximenis... També seria bo donar una ullada a les obres dels artistes, sobretot a les escultures dels mestres que durant els anys de plenitud de l'època van treballar a Girona: a l'església de Sant Feliu, el sepulcre de Sant Narcís de Joan de Tournai i el corpredor Crist jacent d'Aloi de Montbrai; a la catedral, la comtessa Ermessenda de Guillem Morell que, segons Georges Steiner, assoleix en la placidesa del seu son etern una de les cimeres absolutes de l'art gòtic. Caldria deixar-se enlluernar per l'or i l'argent del retaule major de la Seu o de la custòdia del Corpus, creacions prodigioses dels orfèvres locals. Però potser, per resumir-ho tot, n'hi ha prou amb contemplar, un al costat de l'altre, els dos grans tresors catedralicis que expliquen amb imatges ingènues i fulgurants la visió medieval del passat i del futur. D'una banda, el *Tapís de la Creació*, del segle XI, brodat únic al món que relata, amb el llenguatge del Gènesi, la història de la creació. De l'altra, el còdex del Beatus, del segle X, que imagina amb dibuixos miniats els tràngols de la fi del món. Són dues peces veritablement úniques, sorgides en el llindar del segon mil·lenni com l'alfa i l'omega de la història, que encarnen amb tota la força expressiva l'esperit de l'edat mitjana.

L'església gòtica de Sant Feliu, a Girona. Josep Pla confessava portar el seu campanar com una agulla impresa al cor. A la pàgina anterior, l'entrada al Pati dels Rabins "Isaac el Cec", centre cabalístic dels segles XII a XIV. Els vestigis de la cultura jueva són molt presents a la ciutat.

ELS INTANGIBLES COM A ELEMENT DE COMPREENSIÓ DE LA HISTÒRIA ECONÒMICA DE MALLORCA

Carles Manera: *Història del creixement econòmic a Mallorca (1700-2000)*. Lleonard Muntaner Editor. Palma, 2001. 485 pp.

Hi ha obres que són només llibres, treballs, tesines i tesis. La majoria no passen de ser quelcom molt semblant a una obligació acadèmica. No és el cas de l'obra de Carles Manera (Palma, 1957), doctor en història i doctor en Ciències econòmiques, catedràtic d'Història i Institucions econòmiques a la Universitat de les Illes Balears. La seva obra és trencadora. Possiblement fins i tot amb un punt de provocació, cercada o no.

Aquesta gens ortodoxa *Història econòmica de Mallorca* és el fruit de tretze anys d'investigació de Manera. Per sintetitzar-la brutalment es podria dir que per a Manera Mallorca (i també per extensió les Illes Balears) tenen un desenvolupament històric de la seva economia que manté inalterat un nexa d'unió des de gairebé sempre. El que l'autor en diu els "intangibles". Un caràcter, un tarannà, l'illenc, que supera crisis i es va adaptant sempre, al llarg dels segles, al mercat exterior. Aquesta característica és el fet diferencial fonamental que permet a les Illes, al contrari del que diu la historiografia econòmica tradicional, tenir una enorme capacitat d'adaptació, essencialment la mateixa en el segle XVIII (i fins i tot abans), en el segle XIX, o també en el XX.

Dit d'altra manera: existeix una continuïtat històrica i allò que explica el *boom* turístic i determina per què es produeix a les Balears i no a d'altres illes mediterrànies és el mateix que determi-

na per què es va poder superar en només mitja dotzena d'anys la crisi provocada per la Guerra de Cuba, i per què se'n surt, l'economia illenca, de totes i cadascuna de les crisis sofertes.

La visió tradicional de l'economia balear és que existeix un abans i un després, com de la nit al dia, del *boom* turístic. La imatge que preval és la d'una societat i una economia pagesa, immòbil, absolutament dominada pels senyors. Manera no accepta la visió tradicional. Abans del turisme existia pobresa, assegura, i no molt diferent a la d'altres indrets. Però no misèria.

Potser unes ratlles que serveixen de pròleg (que no pogué escriure perquè fou assassinat) d'Ernest Lluch, amic de Manera, expressen bé el que és l'obra del catedràtic mallorquí: "Si un economista està interessat en el progrés, poques coses li semblaran tan interessants com que Mallorca i Menorca tinguin un nivell de vida tan alt com si els costos de la insularitat no existissin. Si aquest economista és viatger, encara quedarà més corprès de saber que Mallorca té una riquesa turística incomparable, i que Menorca també. Encara hi quedarà més si sap que no són riqueses improvisades. Li haurem d'explicar que Menorca ha estat l'única illa industrial de tota la Mediterrània i que Mallorca n'era la segona. Si l'economista és català li costarà d'entendre-ho a causa de la influència dels tòpics que creà *L'illa de la calma* de l'antiindustrial i anticomercial Santiago Rusiñol i que han durat més del compte, si és que encara no duren. Quan Rusiñol escrivia, Menorca, la petita Menorca, concentrava el deu per cent dels bancs fundats a tot Espanya, i Mallorca tenia una xarxa d'establiments crediticis sense parió."

Què explica aquesta continuïtat al llarg del temps que fa que el turisme no sigui quelcom improvisat ni que neix per generació espontània? Doncs els intangibles que, en paraules de Manera, "fugen dels models d'explicació tradicional de l'economia. Senzillament, s'explica per la capacitat del capital humà que ha après al llarg de generacions d'experiència a adaptar-se... Els intangibles, en fi".

M. P. F.

Carles Manera (Palma, 1957)

L'autor, al seu llibre *Història del creixement econòmic a Mallorca*, no accepta la visió tradicional. Per ell, abans de l'allau turística hi havia pobresa, però no misèria.

HISTORIA ECONÓMICA REGIONAL DE ESPAÑA. SIGLOS XIX Y XX
Editorial Crítica.
Barcelona, 2001. 619 pp.

En temps d'uniformació absoluta i dirigida culturalment i política des de la capital de la Meseta que difon una idea espanyola d'irradiació des del centre a la perifèria, llibres com l'editat per Crítica són un oasi.

L'editorial, dins de la col·lecció dirigida per Josep Fontana, presenta un volum de pensament, estudi i recerca "descentralitzat", fruit d'una manera racional d'entendre l'estat, en aquest cas pel que fa a la visió del desenvolupament econòmic en els segles XIX i XX. Tant de bo l'exemple quallés en altres àmbits, com el cultural, polític, etc., i s'iniciés una bibliografia més d'acord amb la realitat plural i múltiple de l'estat.

El llibre parteix de la idea que el desenvolupament econòmic modern no sorgeix en tots els llocs ni al mateix temps. A cada país hi ha focus regionals de creixement i es generen desigualtats i diferències internes que són una condició necessària per al progrés global. Asseguren els autors que les visions habituals del creixement econòmic d'Espa-

nya, amb els tòpics debats sobre el seu èxit o fracàs, necessiten ineludiblement d'enriquir-se amb una visió més ampla, com la que aporta aquesta *Historia económica regional de España*, que és el resultat d'un grapat d'anys de feina realitzada per un equip format pels que qualifica com a "millors especialistes" de disset universitats diferents.

Així, Joám Carmona s'ocupa de Galícia; Germán Ojeda, d'Astúries; R. Domínguez Martín i P. Pérez González, de Cantàbria; Emiliano Fernández de Pinedo, de l'economia basca; Alejandro Arizkun, de Navarra; J. R. Moreno Fernández, de la Rioja; Javier Moreno, de Castella i Lleó; José Luis García Delgado i Miguel Carrera, de Madrid com a capital econòmica; Rafael Dobado i Santiago López, de Castella-La Manxa; Enrique Llopis i Santiago Zapata, d'Extremadura; Antonio Miguel Bernal i Santiago Parejo, d'Andalusia; Antonio M. Macías, de Canàries; Luis Germán, d'Aragó; Carles Manera, de les Illes Balears; Jordi Maluquer de Motes, de Catalunya; i Jordi Palafox, del País Valencià.

Completen l'estudi visions de conjunt d'Enrique Llopis i de Jordi Maluquer, i un apèndix estadístic de Santiago Zapata.

M. P. F.

[+ LLIBRES]

Antoni Furió. *Història del País Valencià*. Ed. 3i4. València, 2001.

Es feia d'esperar la segona edició de la *Història del País Valencià* d'Antoni Furió. Les reticències no venien pas de l'autor sinó de les vicissituds, les amargues vicissituds de l'Institut Valencià d'Estudis i Investigacions que, en el seu moment, abans de ser liquidat pel PP en fou l'organisme patrocinador. El fet que s'exhaurira una edició sencera suggereix l'existència d'un mercat de literatura històrica. I els bons llibres, com el de Furió, tenen una bona recepció assegurada.

Ferran Garcia-Oliver (ed). *El Císter, ideals i realitat d'un orde monàstic*. Universitat de València-CEIC Alfons el Vell. València, 2001.

Aquest llibre reuneix les actes del Simposi Internacional sobre el Císter que, el 1998, se celebrà a València arran del setcentè aniversari de la fundació del monestir de la Valldigna. És, doncs, una mirada coral i diversa sobre un dels ordes monàstics més importants d'Occident. Els autors repassen, i revisen, les actuacions dels monjos blancs sobre la civilització europea medieval: la trama estètica del gòtic, l'heretgia càtara, l'espiritualitat, la tecnologia agrària o la tasca com a colonitzadors de vastos territoris erms.

Dolors Folch. *La construcció de Xina*. Empúries. Barcelona, 2001.

La bona salut historiogràfica dels Països Catalans descansa també en la capacitat per analitzar altres cultures, civilitzacions i països diferents dels nostres. Dolors Folch ens proposa un tomb des dels temps primigenis del món xinès fins a l'emergència de l'imperi Han, just quan Roma assentava la seua hegemonia incontestable a l'una i l'altra banda del Mediterrani. L'espai físic, la religió, la llengua com a barrera infranquejable, la importància de la família i els llinatges, una cosmogonia pròpia, són, entre altres, alguns dels temes tractats en el llibre.

El futur de les biennals

En el moment en què encara es poden visitar tant a Venècia com a València les respectives biennals d'art contemporani val la pena de reflexionar una mica sobre aquesta fórmula d'exposició que tant d'èxit ha tingut durant el segle XX en les seves diverses formes, nacionals, internacionals, temàtiques o comercials.

El ritme de dos anys permet alhora no cansar i mantenir una regularitat. Deixant de banda les fórmules més comercials i properes a la fira d'art o d'antiquitat, centrem-nos en la més clàssica, representada encara avui per la biennial de Venècia. Aquesta manifestació combina la selecció d'artistes per països amb comissaris de cada país amb l'exposició temàtica o monogràfica que dona la personalitat pròpia a cada manifestació sota la presidència d'un comissari general.

L'eclèctica arquitectura dels pavellons és característica dels jardins de Venècia on es reuneix la manifestació. Molts es remunten als anys trenta, d'altres s'han anat construint posteriorment fins avui. Cada país hi presenta els artistes que corresponen a la imatge que el comissari, o els polítics que l'han designat, volen donar de l'evolució de l'art o de l'estat actual de la creació artística. Durant una bona part del segle alguns pavellons han servit com a vitrina política amagada darrere de la promoció cultural de molts països que altrament tenien poca receptivitat fora de les seves fronteres. Avui, quan s'entra en el recinte de la biennial de Venècia es té la impressió de tornar cinquanta anys enrere, talment la fórmula de pavellons nacionals és contrària a la unitat i a l'impacte col·lectiu d'una manifestació que no té cap ni peus si no s'imposa un tema general al qual cada país intenti respondre amb la seva pròpia sensibilitat i creativitat. D'una certa manera, l'any passat, en la biennial d'arquitectura celebrada igualment a Venècia, es va intentar anar cap a aquesta fórmula.

Caòtic és sovint el principi de funcionament de moltes de les biennals d'art

actuals perquè s'oblida allò que hauria de ser essencial. No és tant la tria el problema sinó el que es vol dir a través d'una manifestació d'aquest tipus. A Lió, ara ja fa més d'un any, s'havia triat amb encert un tema que encerclava la idea de compartir exotismes, és a dir, una mena de diàleg entre cultures i civilitzacions que volia confrontar continents diversos i països llunyans. Això va funcionar bé perquè el tema corresponia a una preocupació general compartida per molta gent més enllà de l'art.

Aquesta podria ser una fórmula per iniciar el segle XXI, és a dir, escollir un tema que preocupi, que sigui un fòrum de debat real i que generi confrontació entre l'art creatiu, l'individu que s'expressa a través de l'art i el món exterior que no té costum d'acostar-se a la creació artística. La immigració pot donar per a un bon tema de biennial, és a dir, quin art crea l'artista desplaçat. Fa art català el pintor d'origen català que treballa a Nova York des de fa temps? Quin art fan aquí els immigrants artistes procedents de països llunyans i de cultures totalment estrangeres a ca nostra? Quina relació mantenen amb els seus llocs d'origen? Quan es produeix la ruptura entre la seva formació allà o la seva integració integració aquí? Com viuen plàsticament aquests canvis els fills d'immigrants artistes a l'escola? Quina percepció tenen els països d'origen sobre l'art que els emigrats fan a fora?

Si les biennals d'art contemporani no volen morir s'ha d'anar per camins que generin debat i interessin realment el públic més enllà del món de la cultura.

Xavier Barral i Altet

LA NOVA CANÇÓ

El fenomen de la nova cançó el trobem molt estès a la WWW.

És interessant comprovar l'interès que suscita arreu d'Europa amb una visita a la pàgina alemanya

www.uni-mainz.de/~lusting/cat on hi trobarem enllaços d'autors i intèrprets, i a members.a1.net/liedermacher/de/cantautores

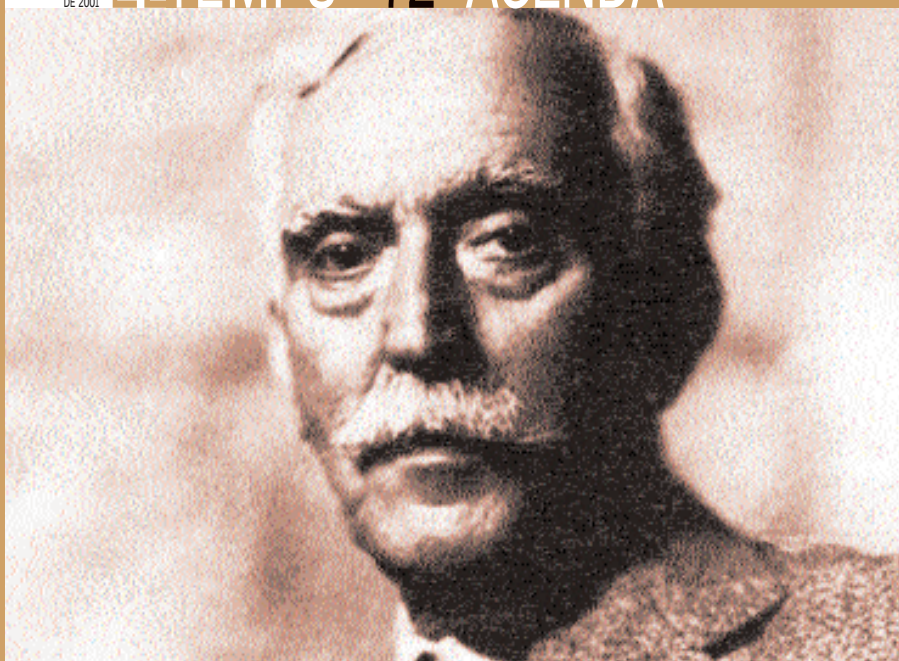
on es relaciona la nova cançó catalana amb els cantautors hispanoamericans i, en particular, amb la nueva trova cubana.

D'altra banda, una explicació de què és la cançó catalana la podem trobar a

ttd.cam.upv.es/~mamamu1/introduccio.html amb múltiples enllaços amb intèrprets i cançons. També és interessant visitar www.grn.es/catnord/Cantants.html

on trobarem cançons, cantants i grups de la Catalunya Nord.

Jesús Castillo

Francesc Macià i Prats de Molló

Els anomenats Fets de Prats de Molló seran recordats el 21 d'octubre vinent, en un acte commemoratiu organitzat per l'Institut de Projecte Exterior de la Cultura Catalana (IPECC), Esquerra Republicana, Estat Català, Joventut Nacionalista de Catalunya, Convergència Democràtica de Catalunya i la Joventut d'Esquerra Republicana de Catalunya. Més enllà dels actes commemoratius, ocasions com aquesta són la imprescindible eina que permet el retrobament amb la cultura, en aquest cas política, del passat que pot servir per conèixer millor allò que hagués pogut ésser, i no s'aconseguí, com una mena de lliçó per a l'esdevenidor.

El president de l'IPECC, Enric Garriga, així ho recorda en la crida d'enguany a assistir als actes. No es tracta tant de rememorar com d'aprendre pel futur. Fa 75 anys, a la vila de Prats de Molló, Francesc Macià, després de l'exili pel colp de Primo de Rivera, convoca el seu estat major polític a Prat de Molló per aixecar Catalunya. El 4 de novembre de 1926 és detingut i posteriorment desterrat. Torna a Catalunya el 22 de febrer de 1931, després de la caiguda de Primo. Infatigablement, continua lluitant per la consecució d'una Ca-

talunya independent. El 12 d'abril de 1931, Esquerra Republicana de Catalunya guanya les eleccions municipals. El dia 14, Macià proclama l'Estat Català, integrat en la Federació de Repúbliques Ibèriques i forma el Govern de la República Catalana. El 17 d'abril Francesc Macià és obligat a canviar l'Estat Català per la Generalitat de Catalunya. El 6 de desembre de 1932 Macià inaugura el Parlament de Catalunya. El dia de Nadal de 1933 mor en l'exercici del càrrec de president de la Generalitat de Catalunya.

El president de l'IPECC recorda que Macià volia una Catalunya independent i que entorn dels Fets de Prats de Molló tenia clar quina declaració repartiria a les ambaixades de París. "Volem administrar nosaltres mateixos les nostres riqueses nacionals, en una República Catalana independent", explicava el document. "Si després —continua Garrido— Macià hagué de canviar la República Catalana per la Generalitat de Catalunya és precisament perquè Macià es quedà sol i enganyat davant les pressions i promeses de Madrid. Se sap ara que si els catalans, en aquell moment, haguessin fet pinya a l'entorn de Macià, la República Catalana hauria estat possible, malgrat Madrid. Catalunya potser s'hauria salvat de tots els avatars tràgics de la guerra civil i potser hauríem conservat i enfortit la independència fins ara, en lloc de tenir l'esquifit Estatut d'autonomia actual."

M. P. F.

[+]

Història d'Esquerra Republicana de Catalunya

El Museu d'Història de Catalunya presenta l'exposició sobre els setanta anys d'història d'Esquerra Republicana de Catalunya. A través de records, documents i fotografies es pot fer un recorregut per aquests gairebé dos terços de segle d'un partit que ha esdevingut clau en la història de Catalunya, tant a través dels seus significats dirigents catalanistes com per la presència social, política i ideològica de l'organització en el si del país.

'Lletra de convit'

Els actes de commemoració de la *Lletra de convit* de Mossèn Alcover que es desenvoluparan a Palma, organitzats pel Consell de Mallorca, amb motiu del centenari de la iniciativa portada a terme pel mossèn, que significà l'elaboració del *Diccionari Català-Valencià-Balear*, podrien tenir aportació estatal. A instàncies de la diputada socialista balear Teresa Riera, la Comissió d'Educació, Cultura i Esports del Congrés dels Diputats aprovà per unanimitat col·laborar-hi.

Història de la palma

El Museu de Prehistòria i de les Cultures, de València, presenta fins el 25 de novembre. "La memòria de la palma", una mostra que recorda l'extint ofici de graner, de molta tradició, fins ben entrat el segle XX, a la comarca de l'Horta. S'hi pot veure tant el procés de confecció d'aquelles graneres de palmes com les eines que s'hi feien servir.

JOAN MARCH

per Pere Ferrer

Mai ningú no ha dibuixat el retrat de March amb un traç tan precís com l'escriptor català Josep Pla: "Era un home molt sec, cosa que feia que semblés més alt, una mica carregat d'espatlles, de dimensions reduïdes, pàl·lid, sovint groguenc, un front molt ample i de gran relleu, el crani calb i lluent, el cap allargat, i d'una miopia molt acusada. El seu aspecte general era d'un home escorcollador i enormement caut a la vegada, d'una cautela i una vigilància constants, el nas més aviat prominent; un home que sempre semblava de perfil. [...] En certa manera semblava un intel·lectual, i a Mallorca vaig sentir dir, alguna vegada, que semblava un seminarista."

És un enigma de la naturalesa que un ésser, amb una aparença tan fràgil, pugui contenir una energia tan extraordinària i sigui capaç d'escometre empreses tan arriscades que requereixen una gran audàcia i posseir, a la vegada, una força interna que persuadia i intimidava. Una persona d'aspecte ingràvid que desprenia un gran magnetisme i un poder de seducció que féu que molts d'homes intel·ligents, agosarats i influents treballassin per ell.

Posseïa un intel·ligència que li proporcionava la clarividència precisa per entendre la complexitat de l'economia i interpretar les circumstàncies que hi concorren en cada situació. La intuïció necessària per endevinar on podia estar un potencial negoci i vers on es dirigia una economia en transformació permanent; quins eren els nous sectors emergents i quines eren, en cada moment, les demandes del mercat.

La revolució bolxevic suposà una convulsió en el si de les classes burgeses europees, que veren amenaçada la seva posició dominant. March percep, amb promptitud, l'abast d'aquest esdeveniment històric i del revulsiu que exercirà sobre la lluita política del proletariat europeu. El 1918 s'acosta als socialistes —el sector moderat del moviment obrer— i els ofereix construir una casa del poble.

La política mai no fou una vocació sinó un instrument imprescindible per as-

FUNDACIÓ EMIL DARDER

solir grans negocis que sense al concurs dels polítics haguessin estat pures quimeres. La concessió del subarrendament del monopoli de la venda de tabac al Protectorat hagués esdevingut inassolible sense la influència del ministre radical socialista Malvy i els bons oficis del comte de Romanones. Sense la connivència de qui aleshores era ministre d'Hisenda, Santiago Alba, March no hagués pogut exportar subsistències, durant la Gran Guerra, als països bel·ligerants —un gran negoci que provocaria a Mallorca una forta carestia que derivaria en una revolta popular— malgrat la prohibició de fer-ho, segons establia la Llei de subsistències que portava el nom de l'esmentat ministre. La concessió del monopoli de venda de tabac a Ceuta i Melilla fou el resultat d'un intercanvi de "favors" entre el dictador Primo de Rivera i el financer. March proporcionà als militars revoltats un important suport financer, a canvi d'obtenir, temporalment, el control de bona part del comerç exterior i de les operacions en divises. En el tràfic d'armes comptà amb el beneplàcit dels britànics a canvi de determinats serveis, Churchill afirmava, referint-se a March: "Aquest home és de la màxima importància, [...] a l'hora d'aconseguir municions per a nosaltres i per als nostres aliats potencials [...]. El fet que durant l'última guerra, quan Espanya era neutral i en certa manera proalemanya,

ell fes diners per procediments irregulars no afecta gens ni mica ni el seu valor per nosaltres ni la seva reputació com a patriota espanyol." L'apropiació de la Barcelona Traction, que donà origen a l'empresa elèctrica FECSA, no hagués estat possible sense el suport polític del franquisme.

La cautela el guiava a no fer cap negoci impremeditat i a obtenir una vasta informació abans de d'aventurar-s'hi. Giménez Caballero —un escriptor falangista—, que bravejava d'ésser amic de March, escriu, en el llibre *El dinero y España*, que March valorava les seves amistats per la importància de la informació que li proporcionaven.

La diversificació i la inversió en els sectors punta seria una constant en la seva carrera mercantil, així invertí en el sector elèctric, en el de la banca, en l'immobiliari, en el químic, en el dels hidrocarburs, etc.

Entre les múltiples qualitats personals que cal reunir per fer-se ric n'hi ha una d'imprescindible: la cobdícia, i el nostre personatge mai no posà límits a la riquesa. Però per enriquir-se per mitjans il·legals forçosament s'ha de ser audaç, no s'han de tenir escrúpols i s'ha de saber untar les mans a qui ens pot aplanar el camí. La immensa fortuna que amassà March era deutora dels grans negocis il·legals que proporcionen beneficis fabulosos que s'autoeximiren de tributar a la hisenda pública. El contraban de tabac, el contraban de guerra, el tràfic il·legal de divises, el contraban de subsistències generaren grans capitals que es reinvertiren en altres grans empreses, els guanys de les quals sí que van estar sotmesos, teòricament, a tributació. El 5 de novembre de 1931, en una intervenció parlamentària al Congrés dels Diputats, March pretén destruir la llegenda d'aventurer dels negocis i de contrabandista: "He d'esgrimir arguments tals que esper que d'una vegada per sempre quedarà destruïda aquella llegenda forjada al·rededor de la meua persona, fa molt temps a l'empara de l'enveja, de la malvolença, [...] singularment de molts que no conceben que solament amb la feina es pugui arribar a llaurar una fortuna, sense que hi concórreguin circumstàncies inconfessables."

ELTEMPS D'HISTÒRIA

és possible
gràcies a

Generalitat de Catalunya
Departament d'Ensenyament

CAIXA CATALUNYA